

פרשת בהעלותך

שמחה בשבת ובמועדים

ביום שמחתכם ובמועדיכם ובראשי חדשיכם ותקעתם בחצצרדאלת על עלתיכם ועל זבחי שלמיכם והיו לכם לזכרון לפני אלהיכם אני ה' אלהיכם: (במדבר י, ה)

שבת הוא יום שמחה

דרשו בספרי (פיסקא עז) וז"ל, וביום שמחתכם - אלו שבתות, ר' נתן אומר אלו תמידים, ובמועדיכם - אלו שלש רגלים, ובראשי חדשיכם כמשמעו. מבואר להדיא ששבת הוא יום שמחה. וכן איתא בזוהר (אידרא זוטא, האזינו רפח, ב) ובעי בר נש למחדי בתלת סעודתי דשבתא דהא כל מהימנותא וכל כללא דמהימנותא ביה אשתכח, ובעי בר נש לסדרא פתורא ולמיכל תלת סעודתי דמהימנותא ולמחדי בהו.

וכן משמע בדברי בעל הלכות גדולות, שמנה במנין העשין (אות מז) שמחת שבת ועונג שבת לשתי מצוות, משמע שיש מ"ע לשמחה בשבת.

אבילות בשבת

אמנם בשאלות דרב אחאי (פרשת חיי שרה) ביאר החילוק שמצינו בין שבת ליו"ט לענין אבילות, דשבת עולה ואינו מפסיק, כלומר ששבת נמנה במנין שבעת ימי אבילות אבל אינו מפסיק האבילות, וחייב להמשיך דיני אבילות אחרי שבת, אולם יו"ט מפסיק את האבילות, וטעם החילוק הוא, משום שביו"ט יש חיוב שמחה. משמע מדבריו שבשבת אין חיוב שמחה דאלת"ה הדרא קושיא לדוכתיה למה שבת אינו מפסיק.

עדברי השאלות כתב ג"כ הבה"ג (הלכות אבל עמוד רמד) וז"ל והילכתא שבת עולה ואינה מפסקת, מאי טעמא, עונג כתיב בה. רגלים מפסיקין ואין עולין, מאי טעמא, שמחה כתיב בהו. וכבר תמה עליו הגריפ"פ בביאורו על ספר המצוות לרס"ג (עשין עשה נט ס) שהבה"ג וסייעתו מנו עשה דשמחת שבת במנין העשין, וז"ל הבה"ג בהקדמה (מו) ושמור שבת. (מז) ושמחת שבת.

וכן מבואר בתוס' במועד קטן (כג, ב ד"ה מאן), וז"ל אע"ג דשבת עולה רגל אינו עולה הואיל ואין אבילות כלל משום דכתיב בהן שמחה, שבת מיהא לא כתיב שמחה אפילו אינה נוהגת עולה, בירושלמי מפרש טעמא דשבת דאין אבילות נוהג בו משום דכתיב (משלי י) ברכת ה' היא תעשיר ולא יוסיף עצב עמה ושבת כתיב ביה ברכה, וכיון דבשבת כתיב ברכה אין בה עצב ואבילות. הרי לן להדיא שאין חיוב שמחה וזה ההבדל בין יו"ט לשבת לענין שאין יו"ט עולה.

ועי' בספר חסידים (סימן רעא) וז"ל ויברך אלהים את יום השביעי (בראשית ב, ג) ולא פירש במה, אלא באותן דברים שקלל איוב את יומו, תשכון עליו עננה (איוב ג, ה), אל יחד בימי שנה (שם שם ו), אל תבא רננה בו (שם שם ז), יקבוהו אוררי יום העתידים עורר לויתן (שם שם ח'), מכלל שבירך את השבת באור ומצוה שישב וירנן שבתות שנאמר (תהלים צב, א) מזמור שיר ליום השבת טוב להודות לה' ולזמר לשמך עליון, ויש לשמוח בשבת בפקודי ה' ישרים משמחי לב. משמע שעונג שבת הוא בדברים רוחניים, לא כיו"ט שהחיוב הוא שמחה גשמי.

תענית חלום

כתב מהרי"ל (הלכות יו"ט אות מו) בשם הר' יעקב כ"ץ מנורטהיז"ן שראה כתוב בספר הגדולים, שאין להתענות ביו"ט תענית חלום, דהא דמתענין בשבת גם כי כתיב גביה וקראת לשבת עונג (ישעיה נח, יג), דהיינו עונג דידיה דמתבטל החלום בתעניתא, אבל ברגלים כתיב שמחה ושמחת בהגך (דברים טז, יד), ואין שמחה אלא בבשר ויין, לכן אסור להתענות בהן. והא דמתענים בר"ה אינו ניתן לשמחה באשר ספרי החיים נפתחים לדון על כל חי, הרי גם בדבריו מבואר שאין חיוב שמחה בשבת אלא רק חיוב עונג.

לימוד התורה בתשעה באב שחל בשבת

כתב הרמ"א (או"ח תקנג, ב) שנהגו שלא ללמוד בערב תשעה באב מחצות ואילך כ"א בדברים המותרים בתשעה באב, ולכן אם חל בשבת אין אומרים פרקי אבות. ותמה עליו הט"ז (סק"ב) דאם אין איסור באכילה בשר ויין בשבת זו, ואדרבה יש עליו חובה לאכול בשר בשביל כבוד שבת כמ"ש הטור (סי' תקנב), למה נחמיר עליו שלא ילמד משום אבילות. ובפרט מי שיש לו שיעור שרגיל בכך בעת ההיא. והביא הט"ז שמצא כתוב בשם מהרש"ל שלמד אחר חצות בכל ערב תשעה באב, והתיר לאחרים ללמוד. ומסיק דהלומד בשבת אחר חצות לא הפסיד שכרו.

ובספר בכור שור (תענית ל, א) כתב ליישב דברי הרמ"א, שבשבת יש חיוב עונג אבל אין חיוב שמחה, ולכן לגבי אכילת בשר שיש בו משום עונג, אין למנוע בשבת וצריך לאכול בשר בשביל לקיים מצות עונג שבת, אבל לענין לימוד התורה דשמחה הוא דמקרי, כדכתיב (תהלים פרק יט, ט) פקודי ה' ישרים משמחי לב, ולא מציינו תורה מקרי עונג, א"כ כיון דבשבת לא נצטוינו על השמחה, וגם לא נצטוינו ללמוד תורה בשבת משום תענוג, רק משום דהוא יום פנוי, לכך כתב הרמ"א דאם חל ערב תשעה באב בשבת אין אומרים פרקי אבות.

נמצא לפי דבריו חידוש לדינא, דכיון דלימוד תורה מיקרי שמחה לכאורה יש חיוב מיוחד ללמוד תורה ביו"ט משום חיוב שמחת יו"ט.

בשיטת הרמב"ם

יש שרצו להוכיח שהרמב"ם סבר דיש חיוב שמחה בשבת, דהנה כתב הרמב"ם (אישות י, יד) וז"ל, ואין צריך לומר שאסור לישא בשבת, ואפילו בחולו של מועד אין נושאים נשים, כמו שביארנו לפי שאין מערבין שמחה בשמחה. משמע לכאורה מדבריו שמאותו טעם שאסור לישא אשה במועד אסור בשבת, וזאת משום דסבר הרמב"ם שיש חיוב שמחה גם בשבת.

אבל היה נראה שטעות גמור הוא לדייק כן מדברי הרמב"ם, שהרי הרמב"ם קודם לכן ביאר מה הטעם דאסור לישא אשה בערב שבת וביום ראשון, וז"ל שאין נושאים נשים לא בערב שבת ולא באחד בשבת, גזירה שמא יבוא לידי חילול שבת בתיקון הסעודה שהחתן טרוד בסעודתו. ואחר כן כתב ואין צריך לומר שאסור לישא אשה בשבת, וכוננתו שמאותו טעם שאסור בערב שבת, אסור נמי בשבת, כלומר דטעם האיסור הוא משום גזירה הנ"ל, ומה שכתב הרמב"ם את הטעם דאין מערבין שמחה בשמחה הוא רק כלפי איסור נשיאת אשה בחול המועד. ולפי"ז מוכח מהרמב"ם איפכא שאין חיוב שמחה בשבת, דאל"כ היה יכול לפרש דהא דאסור לישא אשה בשבת הוא משום שאין מערבין שמחה בשמחה ולא מטעמא דגזירת חילול שבת.

שוב מצאתי שהשיטה מקובצת (כתובות ז, א) הבין בדברי הרמב"ם שהטעם שאסור לישא אשה בשבת הוא משום אין מערבין שמחה בשמחה, וז"ל וה"ר משה כתב בפ"י (אישות) שאסור לישא אשה בשבת, ופירש הטעם משום דאין מערבין שמחה בשמחה. וכתב עליו השטמ"ק שלא נהירא, דלא אישתמיט תנא דליתני הכי, כי קתני אין נושאים נשים במועד, דבמועד הוא דשייך למימר ביה ערבוב שמחה בשמחה, משום דכתיב ביה ושמחת בחגך כו', אבל בשבת לא כתיב ביה שמחה.

איסור נישואין בשבת יו"ט ויוה"כ

ועיין במגיד משנה (שם) שכתב טעם אחר למה אסור לישא אשה בשבת, משום שאפילו קידושין אסורין, ובנישואין הרי הוא קונה אותה ליורשה וליטמא לה ולהפר נדריה, וכן מבואר בירושלמי פ"ק דכתובות, וז"ל הלין דנסיבין ארמלן צריכין למכנס מבעוד יום שלא יהו כקונה קנין בשבת.

מסירת הבת לחופה בשבת ויו"ט

הגמ' במסכת כתובות (מז, א) דנה מגלן שמעשה ידיים של הבית לאביה, ובתחילה הביאה הגמ' להוכיח זאת מהא דזכי ליה רחמנא לאב למימסרה לחופה, דאי אין מעשה ידיה שלו, היכי מצי מסר לה לחופה הא קמבטל לה ממעשה ידיה, ודחתה הגמ' דאין זו ראייה, דאפשר דמסר לה בשבתות וימים טובים. והקשו בתוס' (ד"ה דמסר לה) מהא דמבואר במסכת מו"ק (ח, ב) דאין נושאים אשה בחולו של מועד משום דאין מערבין שמחה בשמחה ודרשינן זאת מהפסוק "ושמחת בחגך" ולא באשתך, והיא דרשה גמורה כדאמר בהגיגה (ח, ב) דהוי מדאורייתא. ותירצו בתוס', דמיירי שמוסרה לחופה שעה אחת לפני יום טוב שהוא כיו"ט לענין מלאכה דתוספת דאורייתא, ובטילה באותה שעה מן המלאכה. והביאו התוס' עוד כמה ישובים, עיי"ש.

יש שרצו להוכיח מקושיית תוס' שגם בשבת יש חיוב שמחה, שהרי הקשו על הא דאמרינן שמסר לה **בשבתות** וימים טובים, מהא דאין מערבין שמחה בשמחה ואילו אין דין שמחה בשבת מה הקשו התוס' על שבת משמע דסברו דגם בשבת יש חיוב שמחה. אבל נראה דגם זה אינו ראייה כלל, דאולי קושייתם אינו אלא מיו"ט. וכן יש לדייק מדברי תוס', שבתירוצם כתבו שמוסרה לחופה שעה אחת לפני **"יום טוב"**, משמע שקושייתם לא היתה אלא לגבי יו"ט, אבל בשבת דאין חיוב שמחה לא קשיא מידי.

תחנון ערב שבת, וביאור נוסח תפילת שבת "ישמחו במלכותך"

וכתב בספר אבודרהם (מעריב של שבת) שעפ"י דברי הספרי הנ"ל יש לבאר למה נוהגים שלא לומר תחנון בערבי שבתות וימים טובים, דכיון שהם ימי שמחה ומועדי קדש, **וגם השבתות נקראו ימי שמחה כדאיתא בספרי "וביום שמחתכם אלו השבתות"** לכך אין אומרים בע"ש תחנון.

עוד כתב שם, שעל פי דברי הספרי הנ"ל אפשר לבאר נוסח התפילה של יום שבת "ישמחו במלכותך", שהוא על שם וביום שמחתכם ובמועדיכם, וכדרשת הספרי (שם) וביום שמחתכם אלו השבתות.

סעודת פורים בשבת

כתב הירושלמי (פרק א ממגילה) וז"ל, סעודת ראש חדש וסעודת פורים מאחרין ולא מקדימין, ר' זעירה בעא קומי ר' אבהו, ויעשו אותן שבת, א"ל לעשות אותם ימי משתה ושמחה (אסתר ט, כב), את שמחתו תלויה בב"ד, יצא זה שמחתו תלויה בידי שמים. משמע מדברי הירושלמי שיש חיוב שמחה בשבת וכדברי הספרי הנ"ל.

ובספר יד אפרים (או"ח ס' תרפח על הט"ז ס"ק ח) העיר מדברי הירושלמי על דברי הבכור שור הנ"ל שכתב שאין חיוב שמחה בשבת. וכתב שאפשר שהירושלמי לישנא בעלמא נקט.

הפר"ח (או"ח סימן תרפח, ו) הבין בדברי הירושלמי שהטעם שאין עושין סעודת פורים בשבת הוא משום שאין מערבין שמחה בשמחה, ולפי"ז כתב שלרב אשי דהוא בתרא, שסובר דהטעם דאין נושאים אשה בשבת משום ושמחת בחגך ולא באשתך, ולית ליה הטעם של אין מערבין שמחה בשמחה, א"כ יהיה חייב לאכול סעודת פורים בשבת.

נישואין בפורים

והוכיח הפר"ח כן מדברי הרשב"א (שו"ת ג, רעו) שנשאל האם מותר לישא אשה בפורים, כיון דקיי"ל דאין נושאים נשים במועד משום דאין מערבין שמחה בשמחה, והאי טעמא נמי שייך בפורים, דהא שמחה בשמחה היא, ושמחה ומשתה קבילו עלייהו. והשיב הרשב"א דמסתברא שמותר, דושמחת בחגך כתיב ודרשינן בחגך ולא באשתך, אבל בפורים מותר [דאינו מקרי חג, או משום דאינו אלא מדרבנן]. ועוד דהוה ליה חד יומא, ומשום חד יומא לא משהי איניש נפשיה, וכמאן דאמר טעמא, משום בטול פריה ורביה, ובעניינים אלו הולכין בהם להקל, דמדרבנן הם, עכ"ד הרשב"א.

קידוש לבנה ליל שבת

הקשה בשו"ת רמ"ע מפאנו (סימן עח), למה נוהגים לקדש הלבנה במוצש"ק ולא בליל ש"ק, הרי בליל שבת הוא יותר מוכן ומקודש לקבל פני שכינה. וביאר, דכיון דכבוד שבת כלה מלכתא, וקדושת יום טוב, עדיף מהקבלת פני לבנה, אין מערבין שמחה בשמחה. וניחא במוצאי שבת ובמוצאי יום טוב כגון עצרת ויום הכפורים לילך מחיל אל חיל, ויש בהקבלה זאת נחת רוח מסלוק נשמה יתירה הנלוית אלינו בשבתות ויו"ט שהן עצמן אות, ובאותה שעה האדם מבושם שלווה את המלך, והיינו דאמרי אינשי אלקפתא נקטן ריחא אתילידא. יש שרצו להוכיח מדבריו שגם בשבת שייך הדין של "אין מערבין שמחה בשמחה" וממילא מבואר דגם בשבת יש דין "שמחה". אבל בפשטות אין זו ראייה, דאין כוונתו אלא בדרך מליצה וצחות הלשון.

ראיית נגעים בשבת

בשו"ת בצל החכמה (ח"א סי' סח, ד) רצה להוכיח דל"ש מצות שמחה בשבת מהא דאיתא במשנה (נגעים פ"ג מ"ב), חתן שנראה בו נגע נותנין לו כל ז' ימי המשתה כו' וכן ברגל נותנין לו כל ימות הרגל. וכעין זה במתניתין מו"ק (דף ז' א) רמ"א רואין את הנגעים להקל אבל לא להחמיר וחכ"א לא להקל ולא להחמיר, ופירש"י שם (ד"ה לא להחמיר) שאם מטמאו נמצא מצערו במועד ורחמנא אמר ושמחת בחגיך. ואם נימא דבשבת ג"כ נצטוינו על השמחה א"כ הול"ל שגם אם נראה בו נגע בשבת אין רואין אותו, א"ו דדוקא חתן ורגל דכתיב בהו שמחה, דבחתן כתיב ושמח את אשתו וביו"ט ושמחת בחגיך, על כן ממעטינן להו מקרא דביום הראות גו' דאם מצער ליה מבטלו ממצות שמחה, משא"כ שבת דלא כתיב בה שמחה לא ממעטינן לה מקרא. ועיין במשנה (פ"א מ"ד) דנגעים, רבי חנינא סגן הכהנים אומר אין רואין את הנגעים בתחילה לאחר השבת וכו' רעק"א לעולם רואין חל להיות בתוך השבת מעבירין לאחר השבת. וכ' הרמב"ם בפיהמ"ש הטעם משום שזה דומה לדין מהדינים, ולא פי' הטעם משום שאם יטמאנו יצער, א"ו שאני שבת דלא כתיב בה שמחה.

נשים בשמחת יו"ט

בשו"ת הגרע"א (מהדו"ק סימן א) דן באשה ששכחה לומר יעלה ויבא בברכה"מ ביו"ט האם היא צריכה לחזור ולברך. וכתב הגרע"א שאינה צריכה לחזור ולברך. והטעם משום דיתכן שאשה מותרת להתענות ביו"ט, דאיסור תענית ביו"ט הוא מדין עונג, והרי מצות עונג הוא בכלל מצות עשה דעצרת תהיה לכם, דדרשינן חציו לה' וחציו לכם, וא"כ לא תהא מצוה זו עדיפא מכל מ"ע שהזמן גרמא שנשים פטורות.

ואף שנחלקו התוס' והר"ן בקידושין (לד, א) האם נשים חייבות גם בעשה דיו"ט, זה רק בעשה דשבתית מלאכה משום דתמיד איתא גם לאו בהדי העשה, אבל בעשה דאין בה לאו פטורות. וכיון דאינה במצות תענוג מותרת להתענות, וממילא אם שכחה להזכיר של יו"ט בבהמ"ז א"צ לחזור ולברך, דיו"ט גבי דידהו כמו ר"ח לגבי דידן.

ומ"מ כתב הגרע"א שביליל א' דפסח דמחוייבות באכילת מצה, מהקישא דכל שישנו בבל תאכל חמץ ישנו בקום אכול מצה, ובשבת שמכיון דמחוייבת במ"ע דקידוש, מהקישא דזכור ושמור, מחוייבת ג"כ בכל מ"ע דשבת, כמ"ש הר"ן פרק כל כתבי, ממילא מחוייבת ג"כ במצות עונג דשבת ואסורה להתענות, ע"כ צריכה לחזור ולברך.

ועי' בספר שלמי תודה (יו"ט סימן יא) שתמה על הפסק של הגרע"א, שהרי הראשונים הביאו טעם של ר"ת לחייב נשים בסעודת שבת, והוא משום דאף הן היו באותן הנס, ואף שהראשונים כתבו טעם אחר משום שכל שישנו בזכירה וכו', מ"מ לא דחו הטעם הראשון, אלא שכתבו שלא צריך לטעם הזה, וא"כ ביו"ט אע"ג דליכא לטעמא דזכור ושמור, אבל עדיין קיים הטעם של אף הן היו באותן הנס, שגם ביו"ט לא נפל המן. והוא קושיא עצומה.

חיוב שמחה

הגרע"א בהשמטות הוסיף שאפילו לפי השיטות שאשה מחוייבה בשמחה, היינו דאסורה בהספד ותענית, ולהיות לה שמחה בשתיית יין ובשר, אבל אינה מחוייבת באכילת פת, דאכילת פת אינו מצד חיוב שמחה.

וראיית הגרע"א שהרי בשבת ליכא חיוב שמחה, ומ"מ חייב לאכול פת, אלא שהחיוב לאכול פת הוא ממצות כבוד שבת, לקבוע סעודה על הלחם, שהכיבוד ועונג עם שמחה תרי מילי נינהו. והא דחייבים לאכול פת ביו"ט הוא גם משום חיוב כבוד יו"ט, כמבואר ברמב"ם (פ"ו מהלכות יו"ט ה"ו) שכשם שמצוה לכבד שבת ולענגה

כך כל ימים טובים, שנאמר לקדוש ה' מכובד. והראיה שהרי בחוה"מ אף דאיכא חיוב שמחה מ"מ אין חיוב לאכול פת, כדקיי"ל בשו"ע (או"ח קפח, ז). וכיון דאין אכילת פת תלוי בחיוב שמחה י"ל דאין נשים חייבות במצות אכילת פת ביו"ט דהוי מצוה שהו"ג.

אלא שהעיר הגרע"א דלפי זה למה כתב הרמב"ם (יו"ט ו, טז) שהחיוב כבוד ועונג ביו"ט נלמד ממה שנאמר (ישעיהו נח) לקדוש ה' מכובד, וכל ימים טובים נאמר בהן (ויקרא כג) מקרא קדש, א"כ יהא החיוב ג"כ בחוה"מ דאיכא קודש כמ"ש הרמב"ם (ריש פרק ז מהל' יו"ט). ועי' מה שכתב בזה הגר"ש רוזובסקי זצ"ל בספר זכרון שמואל (סי' נב).

וכבר העירו האחרונים על דברי הגרע"א ממ"ש הרא"ש (ברכות פרק ז סימן כג) בשם רבינו יהודה דחייב אדם לאכול פת ביו"ט משום שמחה, משום חלקהו חציו לאכילה ועיקר אכילה הוא לחם עי"ש. ולדבריו אם נשים חייבות בשמחה אז חייבות באכילת פת, ואם שכחו יעלה ויבוא חייבות לחזור ולברך.

בשר ויין ביו"ט

שמחה בבשר בזמן הזה

המג"א (רמט, ו) הביא מספר עולת שבת שכתב, דהא דאין שמחה אלא בבשר דוקא בזמן שבית המקדש קיים, והיה בשר שלמי שמחה, אבל לא בזמן הזה. וכתב עליו המ"א, שלא עיין בסנהדרין (ע, א), היינו מההיא דאמרינן התם, דרבה ורב יוסף דאמרי תרווייהו אכל בשר מליח ושתה יין מגיתו אין נעשה בן סורר ומורה, והגמ' מביאה מההיא דתענית (כו, ב) ערב תשעה באב לא יאכל אדם שני תבשילין, ולא יאכל בשר ולא ישתה יין, ותנא אבל אוכל הוא בשר מליח ושותה יין מגתו, בשר מליח עד כמה, אמר רבי חנינא בר כהנא כל זמן שהוא כשלמים. ופרש"י דהיינו שלא עבר עליו זמן אכילת שלמים שני ימים ולילה אחד עדיין בלחלותו הוא ולא אקרי מליח, ומשמח את הלב, דכתיב (דברים כז) וזבחת שלמים ואכלת שם ושמחת, אלמא בר שמחה הוא, אבל בתר הכי הוי מליח ונחלף טעמו במלחו. ואם איתא שאין שמחה אלא בזמן שביהמ"ק קיים, בקרבן שלמים דווקא, מה זה נוגע לסעודת ערב תשעה באב, ששייך רק אחר החורבן, אלא ע"כ שכל בשר משמח, אפילו בזה"ז.

בשר קפוא

דרך אגב יש להעיר האם מי שרוצה להדר באכילת בשר ביו"ט, האם יוצא בבשר קפוא, שכבר עבר עליו שני ימים, דאולי אינו יוצא אלא בבשר טרי ממש תוך יומיים האחרונים. וכבר העירו לי דאולי היום שיש מקררים ומקפיאים, נחשב עדיין לטרי, שהרי רש"י כתב שהבעיא היא דבתר הכי הוי מליח ונחלף טעמו במלחו, והיום אולי לא נחשב שנחלף טעמו. עוד י"ל דלפי מה שהבאנו לקמן דברי הרמב"ם בספר המצוות, שהמחייב של אכילת בשר בזה"ז הוא מדין משאר דברים המשמחים, מסתבר שגם בשר קפוא בכלל, דסוף כל סוף הבשר משמח.

בשר או יין

ועי' במחצית השקל, שבספר חמד משה הק' על המ"א מסוגיא דפסחים (קט, א), דתנו רבנן חייב אדם לשמח בנו ובני ביתו ברגל, שנאמר (דברים טז) ושמחת בחגך, במה משמחם ביין, רבי יהודה אומר אנשים בראוי להם ונשים בראוי להן, אנשים בראוי להם ביין, ונשים במאי, תני רב יוסף בבבלי צבעונין, בארץ ישראל בבגדי פשתן מגוהצין. תניא רבי יהודה בן בתירא אומר בזמן שבית המקדש קיים אין שמחה אלא בבשר, שנאמר (דברים כז) וזבחת שלמים ואכלת שם ושמחת לפני ה' אלהיך, ועכשיו שאין בית המקדש קיים אין שמחה אלא ביין, שנאמר (תהלים קד) ויין ישמח לבב אנוש. הרי לן להדיא שבזמן הזה, אין שמחה בבשר אלא ביין. וכן מבואר בתוספות ד"ה במה משמחו ביין, דהיינו בזמן הזה, אבל בזמן בית המקדש אין שמחה אלא בבשר.

אבל עי' ברמב"ם (יום טוב ו, יז) שכתב להדיא שאפילו בזמן הזה אוכלין בשר לשמחה, וז"ל שבעת ימי הפסח ושמונת ימי החג עם שאר ימים טובים כולם אסורים בהספד ותענית, וחייב אדם להיות בהן שמח וטוב לב הוא ובניו ואשתו ובני ביתו וכל הנלוים עליו, שנאמר (דברים ט"ז) ושמחת בחגך וגו', אע"פ שהשמחה האמורה כאן היא קרבן שלמים ... יש בכלל אותה שמחה לשמוח הוא ובניו ובני ביתו כל אחד ואחד כראוי לו. ממשיך

הרמב"ם (הל' יח), כיצד הקטנים נותן להם קליות ואגוזים ומגדנות, והנשים קונה להן בגדים ותכשיטין נאים כפי ממונו, והאנשים אוכלין בשר ושותין יין, שאין שמחה אלא בבשר ואין שמחה אלא ביין.

וכבר הק' הב"י (או"ח סימן תקכט) על הרמב"ם דלמה הצריך שיאכלו בשר וישתו יין, דהא בברייתא קתני שבזמן הזה אין שמחה אלא ביין, ומשמע דביין סגי בלא בשר. ובספר ים של שלמה (ביצה פרק ב, ה) המביא קושיית הב"י על הרמב"ם וכתב דר"י בן בתירא לא בא למעט אכילת בשר, דפשיטא שאין שמחה אלא בבשר, דהא שמחת יו"ט היא הסעודה, ולא נקרא הסעודה להיות בו לב טוב ושמחה בלא אכילת בשר. אלא שבזמן שביהמ"ק היה קיים, היו אוכלין בשר שלמים, והיו עומדים על קרבנותיהם, והיה מספיק להם שמחה זו, אפילו היו שותין מים בתוך הסעודה, אבל עכשיו, שאין לנו שמחת שלמים, והמקדש חרב, וערבה כל שמחה, אין שמחה אלא ביין, וזולתה אינו יוצא ידי חובה בשמחת יו"ט.

ועי' בביה"ל (סימן תקכט) שכתב דעכשיו שאין ביהמ"ק קיים אין יוצאין ידי חובת שמחה אלא ביין, שנאמר ויין ישמח לבב אנוש, אבל בשר אין חובה לאכול עכשיו כיון שאין לנו בשר שלמים, ומ"מ מצוה יש גם באכילת בשר, כיון שנאמר בו שמחה, (כן מתבאר מדברי הב"ח וש"א) והמחבר שלא הזכיר בשר אזיל לשיטתיה בב"י ע"ש.

ונראה שהרמב"ם עצמו מיישב הקושיא בספר המצוות (מצות עשה נ"ד) וז"ל והענין הראשון הרמוז אליו בצווי הזה הוא שיקריב קרבן שלמים על כל פנים. ואלו השלמים נוספים על שלמי חגיגה והם נקראים בתלמוד (חגיגה ז, ב) שלמי שמחה. ומהקרבנות שלמים אלו אמרו (שם ו, ב קדושין לד, א) נשים חייבות בשמחה. וכולל באמרו ושמחת בחגך מה שאמרו ג"כ שמה בכל מיני שמחה, ומזה לאכול בשר בימים טובים ולשתות יין וללבוש בגדים חדשים, ולחלק פירות ומיני מתיקה לקטנים ולנשים. ולשחוק בכלי ניגון ולרקוד במקדש לבד, והיא שמחת בית השואבה (סוכה נ - נג, ב), זה כולו נכנס תחת אמרו ושמחת בחגך. הרי מבואר ברמב"ם שהחייב לאכול בשר בזה"ז, אינו אלא כמו שאר דברים המשמחים, ולא מדין אכילת בשר בזמן הבית.

שאר שמחות בזמן הזה

בשו"ת שאגת אריה (סימן סה) מסופק האם קיים מצות שמחה מן התורה בשאר מיני שמחה, או אינו מקיים מצות שמחת יו"ט מן התורה, אלא בשלמי שמחה לבד. עי"ש שמוכיח בכמה ראיות דמ"ע זו דושמחת, נוהג בכל מיני שמחות, שהגאונים והרי"ף ושאר פוסקים ס"ל דאבילות יום ראשון הוי מן התורה, ואפ"ה אמרינן (מועד קטן יד, ב) שאינו נוהג אבילות ברגל שנאמר (דברים ט"ז) ושמחת בחגך, אי אבילות דמעיקרא הוא אתי עשה דרבים ודחי עשה דיחיד, ואי אבילות דהשתא הוא לא אתי עשה דיחיד ודחי עשה דרבים, ואי אין עשה של שמחה מה"ל אלא בשלמי שמחה לחוד, א"כ היאך אתי עשה דשאר שמחות דרבנן ודחי לעשה של תורה דאבילות בקום ועשה.

ועי"ש שמוכיח כדבריו ג"כ מהרמב"ם בס' המצוות (הנ"ל), שכתב להדיא שחייב שמחה כולל כל מיני שמחה. עוד הביא ראיה ממה שכתב הר"ן והמרדכי ושאר פוסקים (פ"ק דביצה) דהא דשרו ב"ה להוציא קטן ביו"ט לרה"ר, היינו כדי לטייל התינוק, שיש בזה משום שמחת יו"ט, ש"מ דכל אדם מצות שמחה מוטלת עליו בראוי לו, ובמה שנהנה ממנו. ויש להעיר דלכאורה אינו מוכח אלא דיש חייב שמחה, אהל אינו מוכח שהחייב הוא הן התורה.

בשר עוף

חגיגה (ח, א) תנו רבנן (דברים ט"ז) ושמחת בחגך לרבות כל מיני שמחות לשמחה, מכאן אמרו חכמים ישראל יוצאין ידי חובתן בנדרים ונדבות ובמעשר בהמה והכהנים בחטאת ואשם ובבכור ובחזה ושוק, יכול אף בעופות ובמנחות תלמוד לומר ושמחת בחגך מי שחגיגה באה מהם יצאו אלו שאין חגיגה באה מהם, רב אשי אמר מושמחת נפקא יצאו אלו שאין בהן שמחה. וכן נפסק בהרמב"ם (חגיגה ב, י) וז"ל יוצאין ישראל ידי חובת שלמי שמחה בנדרים ונדבות ובמעשר בהמה, והכהנים בחטאת ובאשם ובבכור ובחזה ושוק, שמצוה זו היא לשמוח באכילת בשר לפני ה' והרי אכלו, אבל אין יוצאין ידי חובתן לא בעופות ולא במנחות שאינן בשר המשמח.

אבל בשו"ת חוות יאיר (סימן קעח) כתב שמקיים בבשר עוף שמחת יום טוב קצת, לפי מנהג העולם דבמשתאות החשובות מפרנסים בעופות, אף על פי דקי"ל ג"כ דאין יוצא ידי שמחת החג בבשר עופות.

ולפי מה שביארנו לעיל בדברי הרמב"ם שהיום אכילת בשר הוי כשאר שמחות, א"כ העיר לי חתני היקר הרב חננאל רטנברג שליט"א, שי"ל שמי ששמח יותר בבשר עוף מבשר בהמה, אולי עדיף לו לאכול בשר עוף, שאין דין בעצם לאכול בשר, רק שהוי ממיני השמחות, א"כ מה שמשמח לו יותר הוא עדיף.

אכילת מאכלי חלב בשבועות

כידוע יש נוהגין בחג השבועות לאכול מאכלי חלב, המקור הוא ברמ"א (או"ח תצד, ג) וז"ל ונוהגין בכל מקום לאכול מאכלי חלב ביום ראשון של שבועות. ויש נוהגין שסעודת הלילה הוא כולו "חלבי", ואילו סעודת הבוקר הוא "בשרי". ויש שאין אוכלים בשר כלל. ויש נוהגין ש"הקידוש" בבוקר עושים "חלבי", ואילו הסעודות אוכלים "בשרי". ויש לדון האם מנהגים אלו נכונים או לא שהרי יש חיוב "שמחה" ביו"ט, ויש לדון אם מקיימים חיוב שמחה בלי בשר ויין.

והנה ברמ"א מבואר שהיו מחלקים הסעודה לשנים, תחילת הסעודה "חלבי" וסוף הסעודה "בשרי". ומשו"ה היו צריכים להביא לחם חדש כדי לאכול סעודת הבשרי, ואדרבה זה גופא שורש המנהג זכר לשתי הלחם שהקריבו בשבועות, (ולא משום שלא היה להם כלים כשרים להכין מאכלי חלב).

וכתב הרמ"א (יו"ד פט, א) שהמנהג הפשוט במדינות אלו, להמתין אחר אכילת הבשר שעה אחת, ואוכלין אחר כך גבינה. מיהו צריכים לברך גם כן ברכת המזון אחר הבשר, דאז הוי כסעודה אחרת, דיותר לאכול לדברי המקילין, אבל בלא ברכת המזון, לא מהני המתנת שעה. ויש אומרים דאין לברך ברכת המזון על מנת לאכול גבינה, אבל אין נזהרין בזה.

וכתב הפרמ"ג (משבצות זהב ס"ק ג) דוודאי איסור גמור לכתחלה לברך ברכת המזון על מנת לאכול גבינה אח"כ, ומיהו המנהג שאין אוכלין עד שש שעות אבל בתר גבינה רכה ראיתי מקילין קצת וסומכין על קינוח והדחה, ואפילו מאן דמחמיר מברך בשבועות ברכת המזון על סעודת חלב ומכינים עצמן לאכול בשר אח"כ כיון דהוא גופא חומרא הבו דלא לוסף.

ועי' בדרכי תשובה (יו"ד פט) שדן באריכות האם יאות עבדי כל אלה שאוכלין סעודת חלבי במקום בשר, שהרי יש חיוב לאכול בשר. עי"ש שרצה לטעון על פי השאג"א שבזמן הזה אין חיוב לאכול בשר, אבל הביא דברי הדברי חיים שחולק וס"ל שיש חיוב לאכול בשר גם בזמן הזה.

ד' פרקים צריך להודיע לענין או"ב

עוד הביא מש"כ בספר תורת חיים (חולין פג, א) על ההיא דאמרינן התם בארבעה פרקים בשנה המוכר בהמה לחבירו צריך להודיעו אמה מכרתי לשחוט בתה מכרתי לשחוט, ואלו הן ערב יום טוב האחרון של חג וערב יום טוב הראשון של פסח וערב עצרת וערב ראש השנה, דמשמע דהיו מרבין לאכול בשר בעצרת, ומכאן נראה תשובה למנהגנו שנוהגין לאכול מאכלי חלב בחג השבועות כמ"ש בשו"ע ובמנהגים, דא"כ אמאי צריך להודיעו בערב עצרת כיון דעיקר סעודה עושין מתבשילי חלב, ויש שאין אוכלין בשר כלל. עוד כתב דכן משמע קצת מהא דאיתא בפסחים (סח, ב) רב יוסף עבדי ליה עגלא תילתא ביומא דעצרתא, אמר אי לאו האי יומא כמה יוסף איכא בשוקא, לכך אין לחוש למנהג שלנו. ועוד דלכל הטעמים צריך נמי למיכל בישרא בתר הכי, ולפי דברי זוהר שכתב ב"י בטור א"ח סי' קע"ג אסור לאכול אפי' בישרא בתר חלבא לכך עדיף טפי למנוע המנהג.

"קידוש" חלבי

ויעוי"ש שכתב שק' לבטל המנהג הואיל ויש מקור להמנהג ברמ"א. אבל לכ' דבריו תמוהים, שמנהג "העולם" שלא מחלקים סעודתן לשנים אלא אוכלים כל הסעודה "חלבי", א"כ בכל מקרה אינו מקיים בזה מנהג הרמ"א, שהרי אינו אוכל "שתי הלחם".

ומסיק שהמנהג הכי טוב הוא לעשות "קידוש" חלבי על עוגות וכדומה, ולא ליטול ידים, ואח"כ לחכות כשעה ואז לאכול סעודתו הבשרי ולצאת ידי שמחת יו"ט.

ואולי יש להצדיק המנהג על פי מה שכתבנו לעיל בדעת הרמב"ם שאין חיוב בעצם לאכול בשר, רק שזה אופן של לשמח כל אחד לפי ענינו, וכמו שכתבנו שמשו"ה יתכן לצאת בבשר עוף ה"נ י"ל שאפשר לצאת בסעודה חלבית, שיש לו הנאה מיוחד בכל המאכלי חלב הטעימים שהכינו לכבוד יו"ט.